

Motion till riksdagen 2025/26:4223

av **Ulrika Westerlund m.fl. (MP)**

med anledning av prop. 2025/26:297 Ett nytt straffrättsligt påföljdssystem

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen avslår regeringens proposition 2025/26:297 Ett nytt straffrättsligt påföljdssystem.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör göra en ny översyn av brottsbalken, med brett mandat och ordentligt med tid att föreslå förbättringar och bara sådana straffskärpningar som bedöms motiverade, och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

Den grova brottsligheten i Sverige är ett mycket allvarligt samhällsproblem. Skjutningar, sprängningar, narkotikahandel, ekonomisk brottslighet, våld i nära relationer och sexualbrott skapar stor otrygghet både i hemmet, på gator och torg och i samhället i stort. Samhället måste göra mer för att förebygga kriminalitet och skydda människor från brott. Brottsoffer ska få upprättelse och den som begår allvarliga brott ska mötas av tydliga men proportionerliga och rättssäkra straff. Denna utgångspunkt motsvarar den linje Miljöpartiet tidigare angett bl.a. med anledning av proposition 2025/26:218 Dubbla straff för brott i kriminella nätverk och skärpta straffskalor.

Straffskärpningar kan vara motiverade när de är väl avvägda, rättssäkra, träffsäkra och förankrade i ett tydligt behov. Under Miljöpartiets tid i regering genomfördes ett stort antal straffskärpningar och andra reformer för att stärka samhällets förmåga att bekämpa brott. Vi skärpte bl.a. straffen för brott som ofta förekommer i den kriminella miljön, stärkte lagstiftningen mot sexualbrott och gjorde det straffbart att involvera barn i brottslighet.

Det Miljöpartiet vänder sig mot är långtgående, påskyndade och ogenomtänkta straffskärpningar som inte har någon påvisad effekt för brottsligheten. Enligt oss måste

det yttersta målet med skärpta straff vara att de ska minska risken för att brott begås, men också stärka rättssäkerheten och göra påföljdssystemet mer sammanhängande.

Miljöpartiet kan däremot konstatera att de straffskärpningar som regeringen föreslår i proposition 2025/26:297, återigen, visar på stora brister. Regeringen går fram med den kanske mest genomgripande reformen på straffrättens område utan att visa att förslagen kommer att minska brottsligheten, stärka rättssäkerheten och ge ett mer sammanhängande och proportionerligt påföljdssystem. Tvärtom riskerar förslagen att göra påföljdssystemet ännu mer osammanhängande och rättsosäkert. Det duger inte för en så långtgående reform av brottsbalken. Det handlar inte bara om enstaka brister, utan om att förslaget som helhet vilar på en svag analys, otydlig systematik och otillräcklig hänsyn till hur reformerna påverkar lagstiftningen, rättsväsendet och Kriminalvården som helhet.

Vi kan inte betrakta regeringens förslag som något annat än straffpopulism. Regeringen lägger om centrala delar av straffrätten i ett högt tempo, trots att remissinstanserna och Lagrådet återkommande har pekat på att förslagen brister, att helheten är svåröverskådlig samt att förslag saknar stöd i forskning och riskerar att innebära stora konsekvenser för såväl enskilda som samhället i stort. Som exempel kan nämnas att straffen för olika slags brott inte kommer att stå i rimlig proportion till varandra och att förslagen kommer att leda till mycket stora kostnader, en kraftigt ökad belastning på Kriminalvården och försämrade möjligheter att förebygga återfall i brott. Det är inte att ta ansvar.

Miljöpartiet vill i stället göra en översyn av brottsbalken, och en sådan översyn bör också få i uppdrag att föreslå straffskärpningar där det bedöms som motiverat och effektivt.

Omläggningen av påföljdssystemet riskerar att försämra rättssäkerheten

Regeringens proposition innehåller fyra förändringar som tillsammans innebär en genomgripande omläggning av påföljdssystemet. Ett system med villkorligt fängelse ska införas, straffmätningen ska ändras så att hela straffskalan används i större utsträckning, dagens ordning vid flerfaldig brottslighet – ofta beskriven som mängdrabatt – ska ersättas med en utgångspunkt om att de enskilda brottens straffvärden ska läggas samman, och flera strafflindringsgrunder, de s.k. billighetsskälerna, ska tas bort eller begränsas. Regeringen beskriver detta som en modernisering. Miljöpartiet menar att det i praktiken handlar om en kraftig repressionsökning som riskerar att göra systemet mindre rättssäkert, förutsägbart och verkningsfullt för att förebygga återfall.

Förslaget om villkorligt fängelse kan vid en första anblick framstå som en mindre förändring av dagens påföljdssystem. Det ska också sägas att Miljöpartiet i grunden förespråkar att fler påföljder avtjänas utanför anstalt när så bedöms vara lämpligt, rättsäkert och återfallsförebyggande. Men regeringens förslag är betydligt mer genomgripande än vad begreppet villkorligt fängelse ger sken av. Förslaget innebär att påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn utmönstras och ersätts med ett påföljdssystem för vuxna som bara består av böter eller fängelse.

Därmed upphävs 30 kap. 4 § brottsbalken, den bestämmelse som i dag stadgar att vid val av påföljd ska rätten fästa särskild vikt vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Därmed markeras att fängelse ska användas i sista hand.

30 kap. 4 § ger därmed uttryck för en central princip i svensk straffrätt: att straff utgör statens yttersta maktmedel mot medborgarna och att en maktutövning av detta slag bör präglas av måttfullhet. Därför ska fängelse undvikas när så är möjligt. Med regeringens förslag utmönstras påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn och domstolen ska i stället, när böter inte räcker och det inte är fråga om särskilda ungdomspåföljder eller rättspsykiatrisk vård, alltid döma till fängelse med en angiven strafftid.

Detta är en principiell förskjutning som Miljöpartiet ser mycket allvarligt på. Lagrådet menar visserligen att skillnaden mellan det nya systemet och dagens system i praktiken inte kommer att bli så stor men varnar samtidigt för att reformen kommer att innebära en besvärlig övergångsfas med spretig rättstillämpning under flera år. Lagrådet framhåller också att förslaget innebär mindre möjligheter för domstolarna att ta individuella hänsyn vid påföljdsvalet, vilket Lagrådet ifrågasätter om det är önskvärt och i linje med svensk rättstradition.

En före detta domare beskrev i DN den 11 mars 2026 betydelsen av 30 kap. 4 § och konsekvenserna av att den nu upphävs. Hon varnade för att böter och fängelse blir de bärande alternativen i påföljdssystemet, medan vård och rehabilitering blir undantag. Vidare skrev hon att det är synd ”eftersom vårdinsatser räddat många, varit en räddning för anhöriga och för andra runtomkring någon som begått ett mindre allvarligt brott. Som till exempel lider av psykisk ohälsa, intellektuella funktionsvariationer eller som missbrukar och inte kan ta sig ur det av egen kraft.”

Självklart ska den som gjort sig skyldig till allvarliga brott dömas till frihetsberövande påföljder; det framgår redan i dag av 30 kap. 4 § andra stycket. Men enligt Miljöpartiet är det viktigt att det finns en ventil i systemet, att domstolarna kan beakta enskilda omständigheter. Problemet med att regeringen upphäver den aktuella paragrafen är att vi kommer att låsa in de som vi inte låser in i dag. Det vill säga gärningspersoner som tidigare är ostraffade och som begått ett trafikbrott, en stöld eller en mindre skadegörelse. Det gör inte samhället tryggare. Det riskerar i stället att leda till orimliga straff och att fler dras in i kriminalitet, till ökad belastning på Kriminalvården och till sämre möjligheter att bryta missbruk, psykisk ohälsa och återfall i brott.

När det gäller regeringens förslag om att straffmätningen ska ske på ett mer nyanserat sätt är Miljöpartiet också kritiska. Regeringen säger sig vilja åstadkomma att hela straffskalan ska användas i högre utsträckning, men Lagrådet menar att det inte är säkert att bestämmelsen ger domstolarna större utrymme. Tvärtom tolkar Lagrådet förslaget som att lagstiftaren vill styra rättstillämpningen i en viss riktning. Därmed tangerar förslaget en principiell fråga om ansvarsfördelningen mellan lagstiftaren och domstolarna. Det är en slutsats som regeringen inte borde underskatta. I en rättsstat är det helt centralt att värna domstolarnas uppgift att skipa rättvisa i det enskilda fallet. I linje med det är det rimligt att lagstiftaren sätter de ramar som straffskalorna innebär och ger viss vägledning kring vilka omständigheter som ska beaktas i det enskilda fallet – men domstolarna bör avgöra den exakta straffmätningen. Vidare bedömer Lagrådet att förslaget öppnar upp för olika tolkningar och att det sannolikt kommer att krävas lång tid och flera vägledande avgöranden innan tillämpningen blir enhetlig och förutsägbär. Lagrådet uppger att det är ”högst oklart hur en lagändring av detta slag i praktiken påverkar metoden för straffmätning”. Flera remissinstanser har dessutom ifrågasatt om det över huvud taget finns behov av en sådan generell lagändring, eftersom domstolarna redan i dag gör nyanserade straffvärdesbedömningar och eftersom en sådan förändring riskerar att få svåröverblickbara samlade effekter. Återigen driver regeringen igenom ett förslag utan att klargöra dess konsekvenser.

Lagrådet är även starkt kritisk till och avstyrker förslaget om att i princip slopa mängdrabatten, vilket kan väntas leda till betydligt högre straff i jämförelse med i dag, även för mindre allvarlig brottslighet. Det framgår tydligt av Lagrådets yttrande att en slopad mängdrabatt får stora konsekvenser för rättstillämpningen. Förslaget kommer att innebära att den ordning som arbetats upp i rättstillämpningen i dag, genom lagstiftning, rättspraxis och juridisk litteratur, blir irrelevant. I stället kommer en ny ordning att behöva tas fram – och inför ett sånt skifte är det angeläget att nya lagar tas fram med stor omsorg och byggs upp på ett sådant sätt att ändringen av rättsläget kan få ett enhetligt genomslag. Lagrådet menar att så inte är fallet här, och i stället kommer lagstiftningen bli mindre förutsägbar och rättssäker.

Miljöpartiet menar inte att flerfaldig brottslighet ska sakna betydelse. Tvärtom ska den som begår flera brott kunna få ett straff som tydligt speglar den samlade brottslighetens allvar. Samtidigt måste det finnas utrymme för domstolarna att beakta omständigheterna i det enskilda fallet och inte minst ta hänsyn till vilken typ av brottslighet det handlar om. Det är heller inte realistiskt att döma ut straff som är en fullständig summering av straffvärdet för de enskilda brotten eftersom det gör påföljdssystemet mer osammanhängande och oproportionerligt. I teorin kan det innebära att flera mindre allvarliga brott kommer upp i samma straffvärde som ett eller ett par mycket allvarliga brott. Vi menar därför att en helhetsbedömning måste göras från fall till fall, och det måste finnas ett mått av proportionalitet när tillkommande brotts inverkan på straffmätningen ska bedömas.

Även förslagen om att ta bort eller begränsa vissa billighetsskäl är problematiska. Billighetsskälens finns för att domstolen ska kunna undvika orimliga eller orättvisa konsekvenser och för att ge domstolarna en ventil för omständigheter som inte kan förutses. Lagrådet konstaterar att systemet bygger på normer som sedan länge är vedertagna i rättsordningen och ställer sig mycket tveksamt till regeringens förslag. Lagrådet pekar också på att det är svårt att förena en sådan begränsning med reformens påstådda syfte om en mer nyanserad straffmätning. Miljöpartiet delar den kritiken. Brottsofferperspektivet stärks inte av att domstolarna får sämre möjligheter att undvika uppenbart orimliga utfall. Brottsofferperspektivet stärks genom att brott förebyggs, brott utreds, rättegångar genomförs i god tid, brottsoffer får stöd och skydd och den som avtjänat sitt straff får verkliga förutsättningar att inte återfalla i brott.

Regeringen lämnar inget förslag om ikraftträdande

Det är särskilt anmärkningsvärt att regeringen inte lämnar något förslag om när lagändringarna ska träda i kraft. Som skäl för detta uppger regeringen att det inte är möjligt att bedöma när Kriminalvården kommer att ha den kapacitet som krävs för att hantera förslagen. Som vi vet är Kriminalvården, redan i dag, i en mycket pressad situation med överbeläggningar, personalbrist och kommande reformer. Därav föreslås inget bestämt datum, utan regeringen hänvisar i stället till att lagändringarna ska träda i kraft den dag som regeringen bestämmer.

Lagrådet riktar tydlig kritik mot detta förfarande. Frånvaron av förslag på ikraftträdande måste antas innebära ett ikraftträdande först om flera år. Lagrådet anser därför att det inte kan finnas något behov av ett riksdagsbeslut i närtid.

Miljöpartiet delar Lagrådets invändning. Det är en märklig, närmast unik ordning att pressa igenom en av de största straffrättsliga reformerna någonsin utan att kunna ange

när den ska börja gälla. Att regeringen inte kan föreslå ett datum för ikraftträdande visar det som rättsväsendet, myndigheter, civilsamhället och Lagrådet varnat för hela mandatperioden: Regeringens rättspolitik har pressat rättsväsendet för hårt. Konsekvenserna blir att regeringen inte ens kan förverkliga sin egen politik på ett ansvarsfullt sätt.

Hänsyn bör tas till Lagrådets synpunkter

Miljöpartiet anser att den ovanligt skarpa kritik som Lagrådet riktat mot regeringens förslag väger tungt. Lagrådet avstyrker visserligen inte lagförslaget i sin helhet men avstyrker förslagen om ökad användning av hela straffskalan och om straffvärdesbedömningen vid flerbaldig brottslighet, vilket måste förstås som två bärande förslag av helheten. Förslagen innebär enligt Lagrådet en mycket långtgående omläggning av påföljdssystemet, och Lagrådets samlade intryck är att beredningen inte lever upp till de krav som måste ställas på lagstiftning av detta slag. Vidare lyfter Lagrådet att de brister som flera av utredningens experter och flera remissinstanser pekat på kvarstår och att remissinstansernas synpunkter inte fått något större avtryck på förslagen.

Att regeringen väljer att gå vidare trots Lagrådets kritik visar på ett anmärkningsvärt lågt intresse för rättsstatens grundläggande principer. Regeringen bör därför inte driva igenom propositionen i dess nuvarande form. Om regeringen vill genomföra en så genomgripande omläggning av straffrätten måste förslagen vila på forskning och beprövad erfarenhet, lagstiftningen måste hålla hög kvalitet och lagstiftningsprocessen måste få ta tid. Här har regeringen agerat tvärtom, vilket riskerar att leda till att vi får ett otydligt påföljdssystem som ökar belastningen på rättsväsendet och inte leder till att fler brottsoffer skyddas.

Behov av en ny och samlad översyn av brottsbalken

Bristerna i regeringens förslag hänger nära samman med hur underlaget till reformen tagits fram. Straffreformutredningen (SOU 2025:66) hade tjugotvå månader på sig för att ta fram ett mycket omfattande underlag på nästan tvåtusen sidor. Utredningstiden förkortades dessutom med två månader, efter tilläggsdirektiv i januari 2024.

Tre av utredningens experter menar att tidsbristen innebar att arbetet i huvudsak fick inriktas på att ta fram lagtekniskt fungerande författningsförslag som svarade mot direktivets önskemål om en högre repressionsnivå – snarare än att göra en fullständig och förutsättningslös analys av brottsbalken. Experterna framhåller också att det inte är möjligt att förutse konsekvenserna för kriminalpolitiken eller för lagöverträdare.

Miljöpartiet anser att en utredning som saknar tid att bedöma förslagets samlade konsekvenser och om de föreslagna straffskärpningarna kommer att leda till minskad brottslighet inte bör ligga till grund för ny lagstiftning. Det gäller särskilt på ett område där flera parallella och nyligen genomförda reformer påverkar den samlade effekten. Straffrätten måste hanteras utifrån ett helhetsperspektiv.

Vi i Miljöpartiet vill se ett omtag. Vi delar uppfattningen att det behövs en översyn av brottsbalken. Den översyn regeringen har låtit göra har dock inte varit tillräcklig.

Miljöpartiet anser att en ny översyn av brottsbalken bör ha ett brett mandat och ordentligt med tid att dels analysera och föreslå förbättringar och sådana straffskärpningar som kan vara motiverade, dels bedöma konsekvenserna. Det handlar om att

föreslå reformer som faktiskt kan bidra till att minska brottsligheten och minska risken för återfall i brott. Sverige behöver en straffrätt som är både tydlig, genomtänkt och träffsäker. Då duger inte regeringens hastverk.

Bristande forskningsunderlag

Regeringens proposition vilar på antagandet att strängare straff i sig ska bidra till minskad brottslighet och ökad trygghet. Både Lagrådet och flera remissinstanser menar däremot att regeringen saknar tillräckligt forskningsunderlag för att dra sådana slutsatser.

Som Lagrådet också noterar påstår inte regeringen att förslagen kommer att minska brottsligheten i någon betydande form. Forskningen ger inte heller något tydligt stöd för att straffets stränghet i sig har en brottsavhållande effekt. Däremot finns det mer som talar för att sociala förebyggande insatser har större betydelse för om brott begås eller inte.

Miljöpartiet utgår från att alla partier har som mål för sin kriminalpolitik att brottsligheten ska minska, dvs. att färre personer alls ska behöva få erfarenhet av att vara brottsoffer. Om det är målet måste politiken utformas utifrån vad som faktiskt fungerar. Hårdare straff kan i vissa fall vara motiverade för att visa på brottets allvar eller hindra farliga individer från att begå nya brott. Men när regeringen använder minskad brottslighet och ökad trygghet som centrala argument för generella straffskärpningar, då måste de också kunna visa att åtgärderna rimligen leder dit. Intressant i sammanhanget måste väl också vara att den som straffas inte begår nya brott och skapar nya brottsoffer.

Stora kostnader för skattebetalarna och ökad belastning på Kriminalvården

Det är uppenbart att regeringens samlade straffrättsreform kommer att få stora ekonomiska och praktiska konsekvenser. Enligt utredningens uppskattningar kan förslagen medföra kostnader på mellan 16,3 och 23,2 miljarder kronor per år. Samtidigt bedömer Kriminalvården att beräkningarna är grova och inte fullt ut tar hänsyn till andra reformer som redan genomförts eller bereds. Kostnaderna för skattebetalarna riskerar alltså att bli ännu större än vad regeringen förutspår. Kriminalvården uppskattar även att den samlade effekten av Straffreformutredningens förslag, tillsammans med andra straffskärpningar, kan innebära ett behov av omkring 29 000 fler platser i häkten och anstalter till år 2034. Det motsvarar nästan en tredubblad kapacitet jämfört med i dag.

Miljöpartiet kan konstatera att belastningen på Kriminalvården redan i dag är stor. Överbeläggningar ökar risken för hot och våld för både intagna och personal, och den snabba expansionen riskerar att försämra vårdkvaliteten och det återfallsförebyggande arbetet. Regeringens straffreform kommer att kräva en omfattande expansion hos en redan pressad myndighet, med fler lokaler, stärkt säkerhetsarbete och ett stort rekryteringsbehov. Allt detta kommer att kräva stora offentliga investeringar under lång tid. Om expansionen går snabbare än möjligheterna att rekrytera, utbilda och behålla erfaren personal riskerar resultatet av regeringens förslag att bli sämre säkerhet för

personal och intagna, en ansträngd arbetsmiljö och inte minst lägre kvalitet i den vård och rehabilitering som Kriminalvården erbjuder intagna.

Miljöpartiet vill ge Kriminalvården de resurser som krävs för att hantera dagens situation och bygga ut kapaciteten där det behövs. Vi kan däremot inte stå bakom en kriminalpolitik som fyller anstalterna i en högre takt än vad rättsväsendet och Kriminalvården rimligen kan hantera. Det är inte ansvarsfullt mot varken intagna, personal, brottsoffer eller skattebetalare. Vi ser i stället behov av andra lösningar som kan minska belastningen på anstalterna, t.ex. är det välkommet att vi nu infört större möjligheter till elektronisk övervakning när det är lämpligt och rättssäkert. Vi vill också stärka Kriminalvårdens förutsättningar att arbeta med behandling, utbildning, utslussning och avhopparverksamhet så att färre återfaller i brott.

Konsekvenserna för det återfallsförebyggande arbetet

Ett av de mest allvarliga problemen med regeringens förslag är konsekvenserna för det återfallsförebyggande arbetet. En kriminalpolitik som nästan ensidigt fokuserar på inlåsning riskerar att förbise vad som faktiskt krävs för att människor inte ska begå nya brott efter frigivning. Om anstalterna blir mer överfulla, om personaltätheten sjunker och om rehabiliteringen försvagas finns en uppenbar risk att fler lämnar kriminalvården med svagare framtidsutsikter och högre återfallsrisk.

Kriminalvården har själv varnat för att regeringens förslag kommer att ha mycket stor påverkan på myndighetens verksamhet och kapacitet. Detta tillsammans med den pressade situation som Kriminalvården redan befinner sig i riskerar att försämra myndighetens möjligheter att bedriva ett kvalitativt återfallsförebyggande arbete. Kriminalvården är kritisk till att fokus i utredningen ligger på stärkt brottsofferperspektiv och samhällsskydd, snarare än rehabilitering av gärningsmannen. Detta fokus medför att det saknas ett resonemang om vad som är verkligt effektivt för att förhindra brottslighet och hur systemet kan utformas för att verka återfallsförebyggande.

För Miljöpartiet är det självklart att den som begår brott ska mötas av tydliga konsekvenser. Samtidigt måste samhället göra mer för att den som avtjänat sitt straff inte begår nya brott. Annars sviker vi både brottsoffer och tryggheten i samhället. Därför vill vi stärka Kriminalvårdens förutsättningar att bedriva kvalificerat återfallsförebyggande arbete, förbättra möjligheterna till rehabilitering, vård och utslussning samt stärka avhopparinsatserna och använda de verktyg som faktiskt kan bryta rekrytering, missbruk, våldsspiraler och återfall. Det är så tryggheten byggs på riktigt.

Ulrika Westerlund (MP)

Mats Berghund (MP)

Annika Hirvonen (MP)

Nils Seye Larsen (MP)

Camilla Hansén (MP)

Jan Riise (MP)